

# NOTE ASUPRA IMNOGRAFIILOR PENTECOSTARULUI\*

PROTOS. DRD. GHERASIM SOCA\*\*

**Abstract:** The Pentecostarion is one of the most beautiful and richest in theological and spiritual themes among the service books. At the same time, it is also seldom researched and critically analyzed in terms of its hymnographic content - much of which has remained in manuscripts - but especially of its authors. As such, we considered necessary to analyze one of the most renowned authors of the Pentecostarion, Joseph, who at the same time is among the most controversial due to the fact that there are two hymnographers with this name: Joseph the Studite and Joseph the Sicilian. In the present study, we have focused only on the triods attributed to Joseph, whichever one he may be.

As a working method we have used comparative analysis, both of scholars' studies and arguments and of various manuscripts and prints, while making use of logical, historical and philological arguments.

The question of the authorship of the hymnography of service books in general, and of the Pentecostarion in particular, is always open as long as many manuscripts remain unresearched, and there is no uniformity of auctorial attribution among those researched.

**Keywords:** Pentecostarion, hymnography, Paschal hymns, Joseph the Hymnographer, Joseph of Thessalonica.

## INTRODUCERE

Centralitatea Praznicului Învierii în Biserică face ca cele două perioade liturgice care îl străjuiesc, Triodul și Pentecostarul, să capete valoare de reper atât pentru viața liturgică, cât mai ales pentru viața duhovnicească a fiecărui credincios. În acest sens, însăși constituirea acestor perioade și a cărților liturgice care le definesc a fost un proces îndelungat, încă needificat pe deplin.

Aproape fiecare secol din primul mileniu creștin și-a adus contribuția specifică la acest demers, indiferent dacă aceasta a rămas sau nu până astăzi în practica Bisericii. Scriind în stare de rugăciune, sub inspirația Duhului Sfânt, imnografiile transmit o experiență la care ne invită să fim părtași. De aceea, este regretabil faptul că jumătate din imnografie a rămas în manuscrise, cealaltă jumătate trecând în cărțile tipărite. Ni se pare importantă, așadar, cercetarea autorilor și compozițiilor acestora, în primul rând ca un prinos de recunoștință față de ei.

În ceea ce privește autorii Pentecostarului, lucrurile sunt mai puțin clare decât în privința celor ai Triodului, care a beneficiat de studii mai numeroase. Mențiunea lui Nichifor Xantopol – că Iosif și Teodor Studiții sunt autorii celor două cărți amintite anterior – este una lapidară și generală. Astfel, ne întrebăm în ce sens aceștia sunt autorii Pentecostarului, de vreme ce atât manuscrisele, cât și edițiile tipărite, menționează numele mai multor autori? Și totuși, nu aceasta este chestiunea care ne inte-

reseză, ci atribuirea canoanelor și stihirilor unuia sau altuia dintre ei, deoarece nu toate manuscrisele prezintă aceleași atribuiri auctoriale. Un prim exemplu este cel al lui Anatolie, pe care l-am prezentat la o comunicare anterioară<sup>1</sup>.

Dintre ceilalți autori ai Penticostarului, aproape fiecare poate fi analizat separat, confruntând manuscrisele și edițiile tipărite: Andrei Criteanul, Ioan Damaschin, Cosma Melodul, Gherman al Constantinopolului, Cumula, Teodor Studitul, Mitrofan al Smirnei, Teofan Graptul, Gheorghe al Nicomidiei, Arsenie, Împărații Leon Înțeleptul și Constantin Porfirogenetul, Nichifor Calist Xantopol. Însă aici aș dori să ne oprim doar asupra lui Iosif.

## IOSIF IMNOGRAFUL SAU IOSIF AL TESALONICULUI

În Penticostarul actual există doi imnografi cu numele Iosif. Unul este fratele Sfântului Teodor Studitul, ajuns episcop al Tesalonicului, celălalt este sicilian de origine, monah și el o perioadă la Studion și unul dintre cei mai renumiți și mai prolifici imnografi bizantini.

Astfel, lui Iosif Studitul<sup>2</sup> († 15 iul. 832<sup>3</sup>) îi sunt atribuite canoanele Duminicilor Slăbănogului, Samarinenței și Orbului și al doilea canon al Înălțării. Lui Iosif Imnograful<sup>4</sup> († cca. 886) i se atribuie triodele din apendicele Penticostarului, care se citesc la Pavcerniță.

---

\* Studiul a fost realizat sub coordonarea Pr. Prof. univ. dr. Viorel Sava, care și-a dat avizul pentru publicare.

\*\* Doctorand, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași, email: gherasimsoca@gmail.com

<sup>1</sup> Protos. Gherasim SOCA, „Etapile formării Penticostarului. Certitudini și ipoteze”, comunicare în cadrul Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia”, Ediția XII-XIII, Iași, 10-11 mai 2021.

<sup>2</sup> „Iosif al Tesalonicului”, Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (PmbZ #3448), <<http://pom.bbaw.de/pmbz>>.

<sup>3</sup> Casimir ÉMERAU, „Hymnographi byzantini: Quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit”, în: *Échos d'Orient*, 23 (1924) 135, p. 282.

<sup>4</sup> Pentru viața și opera, v.: Eutyhiou I. TOMADAKI, Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καὶ ἔργον, coll. Σειρὰ διατριβῶν καὶ μελετημάτων τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος Ἀθηνᾶ 11, Τυπογραφεῖον Ἀδελφῶν Μυριτίδη, Ἀθηνᾶ, 1971; Daniel STIERNON, „La vie et l'œuvre de S. Joseph l'Hymnographe. A propos d'une publication récente”, în: *Revue des études byzantines*, 31 (1973) 1, pp. 243–266.; Nancy P. ŠEVČENKO, Alexander KAZHDAN, Dimitri E. CONOMOS, „Joseph the Hymnographer”, în: Alexander P. KAZHDAN (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York–Oxford, 1991, p. 1074.; Nancy P. ŠEVČENKO, „Canon and Calendar: the role of a ninth-century hymnographer in shaping the celebration of the saints”, în: Leslie BRUBAKER (ed.), *Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive?*, Ashgate, Aldershot, 1998, pp. 101–114.; V.A. РYBAKOV, Святой Иосиф и его песнотворческая деятельность, Moscova, 2002; Stig S. FRØYSHOV, *Joseph the Hymnographer*, în: J. R. WATSON, Emma HORNBY, *The Canterbury Dictionary of Hymnology*, Canterbury Press, s.l., s.a.; „Iosif Imnograful”, Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit (PmbZ #3454), <<http://pom.bbaw.de/pmbz>>; „Dumbarton Oaks Hagiography Database”, <<http://www.doaks.org/document/hagiointro.pdf>>, 10 mai 2021.

În Penticostarul slavon<sup>5</sup>, tricântările lui Iosif sunt puse separat la sfârșitul cărții, cu însemnarea că în Penticostarul grec acestea nu există<sup>6</sup>. O primă nelămurire o oferă canonul Înainteprăznuirii Înălțării, care îi este atribuit lui Iosif. Care dintre ei, nu se spune. Acest lucru ne face să luăm în considerare întreaga discuție din jurul auctoriității triodelor și să reconsiderăm atribuirea lor, prin tradiție, lui Iosif Imnograful.

În manuscrisele<sup>7</sup> se arată aproape unanim indicația colecției de canoane triode din Penticostar: „Τριώδια ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς δευτέρας τοῦ Ἀντίπασχα ἕως τῶν Ἀγίων Πάντων”. Cea mai bogată ediție a lor este cuprinsă în codicele scrise la Grottaferrata, *Vat. gr. 771* (sec. XI) și *Crypt. Δ. β. XVII* (sec. XII), unde sunt însoțite de o a doua serie de triode: pentru fiecare zi a Cincizecimii, primul rând de canoane este atribuit lui Iosif, iar al doilea lui Teodor Studitul. Pentru octava Cincizecimii este un singur rând de triode, al cărui autor nu este indicat, dar care cel mai probabil nu aparține nici lui Iosif, nici lui Teodor. Pentru sâmbete există canoane cu tetraode, însă forma și numărul lor variază de la un manuscris la altul. Ele sunt atribuite lui Iosif și Teodor, fie că au sau nu acrostih<sup>8</sup>. Testamentul starețului Gherasim din Sicilia, lăsat mănăstirii sale în jurul anului 1135, confirmă și el existența și importanța Triodului, care se referea la ambele perioade din jurul Paștilor: Τριώδια β: τὸ ἐν τ. τεσσαρακοστῇ, καὶ ἕτερον ἀπὸ πάσχα ἕως τ. ἁγίαν πεντηκοστὴν („două Trioduri, unul la patruzecime și altul de la Paști la Sfânta Cincizecime”)<sup>9</sup>. Evident, numele de „Triod” acordat perioadei pascale se datorează canoanelor triode pe care le avem în discuție. Allatius spune că în biblioteca Barberini se păstrează în manuscris „tricântările lui Iosif imnograful de la Paști la Cincizecime”<sup>10</sup>.

Într-un Theotokarion din secolul XVIII se menționează că triodele Penticostarului se cântă la Pavcerniță și ele sunt compuse de Iosif. Editorul catalogului, Lampros, a precizat de la sine: „Imnograful”<sup>11</sup>. În *Ath. Pantokrator* 249, o colecție din 1733 a triodelor lui Iosif pentru perioada Cincizecimii, se precizează că acestea se cântă la

<sup>5</sup> Numit „Triodul bucuriei”. Motivul pentru care numele de „Triodul bucuriei” este mai puțin cunoscut în Grecia de astăzi este lipsa triodelor atribuite lui Iosif, pentru că în cele mai multe locuri ele nu mai fac parte din slujbele zilnice.

<sup>6</sup> Arhiep. FILARET de Cernigov, Исторический обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія Греческой Церкви, I.L. Tuzov, Sankt-Petersburg, <sup>3</sup>1902, pp. 298-299.

<sup>7</sup> Le amintim aici pe cele indicate de M. Sgandurra: Athous Laur. Δ. 22, Chalcensis Mon. Virg. Camar. 65, Sin. gr. 758, Sin. gr. 759, Crypt. Δ. β. XVII, Barb. gr. 484, Vat. gr. 771, Vat. gr. 788.

<sup>8</sup> Mariafrancesca SGANDURRA, *Per la storia di un libro liturgico della Chiesa bizantina: il Pentecostarion*, teză de doctorat nepublicată, Universita degli Studi di Roma Tor Vergata, Roma, 2015, pp. 42-48.

<sup>9</sup> BERNARDI DE MONTEAUCON, *Palaeographia Graeca, sive, De ortu et progressu literarum graecarum*, Parisiis, 1708, pp. 386, 404-405.

<sup>10</sup> Leonis ALLATII, *De libris ecclesiasticis Graecorum, dissertationes duae*, Sebastian et Gabrielis Cramoisy, Paris, 1645, p. 78.

<sup>11</sup> ΘΕΟΤΟΚΑΡΙΟΝ, φ. 224 β-262 β: ποίημα τοῦ κυρίου Ἰωσήφ [τοῦ Ὑμνογράφου], cf. Spyridon Paulou LAMPROS, *Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge University Press, Cambridge, 1895, p. 219.

Fericiri<sup>12</sup>. Nu spune însă care Iosif, iar prefixul „κυρίου” lasă loc interpretărilor. Un manuscris din 1866 precizează că triodele învierii de luni, a doua săptămână după Paști, aparțin lui Iosif Imnograful și au fost copiate după un manuscris din 1418<sup>13</sup>. Filaret, Arhiepiscopul Cernigovului, precizează că lui Iosif Imnograful îi aparține canonul la Înălțarea Domnului și triodele de la Paști până la Rusalii, precum și câte un tropar către Maica Domnului în odele canonului Pascal (sic!)<sup>14</sup>.

I.A. Karabinov, care a cercetat Triodul Postului, a exprimat opinia, pe baza studiului manuscriselor, că triodele atribuite lui Iosif Studitul ar trebui considerate ca aparținând penei lui Iosif Imnograful<sup>15</sup>. Chiar dacă propunerea lui Karabinov nu a fost întru totul acceptată și ridică îndoieli și astăzi<sup>16</sup>, totuși argumentele sale nu ni se par lipsite de valoare. El spune că manuscrisele confirmă triodele lui Teodor Studitul pentru Patruzecime, în schimb neagă atribuirea celui alt rând de triode fratelui său, Iosif. Numele lui Iosif, ca autor în Triodul Postului și frate al lui Teodor, apare abia în manuscrisele din secolele XIII-XIV, sub influența lui Nichifor Calist Xantopol. Astfel, titlul din *Vat.* 786 (1379) este: Τριώδιον σὺν θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ τελώνου καὶ τοῦ, καὶ καταλῆγον τῇ παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου ποίημα Ἰωσήφ καὶ Θεοδώρου τῶν αὐταδέλφων. În titlurile Triodurilor din secolele X-XI se află doar numele lui Iosif, fără indicația că este fratele Sfântului Teodor, sau Arhiepiscop al Tesalonicului. Spre exemplu, titlul manuscrisului *Sin.* 736 este următorul: Τριώδιον σὺν Θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου μέχρι τῶν ἁγίων πάντων ἔχων ποιητάς δύο Ἰωσήφ καὶ Θεόδωρον στουδίτου.

*Triodul Pii* II 30, pune următorul titlu deasupra triodelor: Σὺν θεῷ τριώδιον ποίημα Ἰωσήφ καὶ Θεοδώρου. *Vat.* 771 precizează că Iosif este nimeni altul decât cunoscutul Iosif Imnograful († 883): Τριώδια σὺν θεῷ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τέσσαρα. Δύο τοῦ ὁσίου Ἰωσήφ, καὶ ἓν τοῦ μακαρίου Κλήμεντος, καὶ ἕτερον

<sup>12</sup> Φφ. 1r-62v: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ Ἀγίῳ τῶν Τριωδίων τοῦ κυρίου Ἰωσήφ, ἀρχομένων ἀπὸ τῆς Δευτέρας ἑβδομάδος τοῦ Θωμᾶ μέχρι καὶ τῆς Πεντηκοστῆς καταληγόντων. ψάλλονται δὲ ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς. Cf. Arhier. Sophronios EUSTRATIADIS, Spyridon of the Laura, *Catalogue of the Greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos: with notices from other libraries*, § 2109, coll. *Harvard Theological Studies* 12, Harvard University Press, Cambridge, 1925, p. 394. Mulțumesc părintelui Damaschin Olkinoura pentru că mi-a semnalat această informație.

<sup>13</sup> Athanasios PAPADOPOULOS-KERAMEUS, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη: ἥτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ αγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδίκων. Συναχθεῖσα μὲν καὶ φωτοτυπικοῖς κοσμηθεῖσα πιναξίν, 5, Τυπογραφεῖον Β. Κιρσβάουμ, Petroupolei, 1915, pp. 417-418.

<sup>14</sup> Arhier. FILARET de Cernigov, Исторический обзор..., pp. 301-302. Tot el spune că în Minei există 104 canoane care indică numele lui Iosif. În total, 211 compoziții îi aparțin acestuia: 175 de canoane, 30 de triode și 6 tetraode.

<sup>15</sup> I.A. KARABINOV, Постная Триодъ. Исторический обзор ея плана, состава, редакций и славянских переводов, типография В. Смирнова, Sankt-Petersburg, 1910, pp. 135-137.

<sup>16</sup> Monahia Ignatia PETROVSKAIA, „Литургическое наследие Преподобного Иосифа Песнописца”, <<https://www.pravmir.ru/liturgicheskoe-nasledie-prepodobnogo-iosifa-pesnopsista/>>, 5 iunie 2021; M. SGANDURRA, *Per la storia...*, pp. 52-53.

τοῦ μεγάλου Θεοδώρου. Conform acestui manuscris, Iosif a scris două rânduri de triode la Patruzecime, al doilea rând fiind acrostihuit<sup>17</sup>. Acestea din urmă nu există în Triodul tipărit, dar în *Vat.* 771 triodele tipărite sunt puse primele, iar în luna primei săptămâni, deasupra lor, scrie: τριώδιον Ἰωσήφ μοναχού. Deasupra celui de-al doilea rând, care e acrostihuit, scrie: ἕτερον τοῦ αὐτοῦ. În *Stihirarul de la Vatoped* 294-928 (sic!) există următorul titlu: στιχηρά προσόμοια ψαλλόμενα τη ἀγία και μεγάλη τεσσαρακοστή Ἰωσήφ τοῦ ποιητοῦ και Θεοδώρου τοῦ στουδίτου<sup>18</sup>.

Karabinov, comparând triodele lui Iosif cu alte canoane clare ale lui Iosif Imnograful, cel puțin în privința stihirilor Θεοτοκίον, consideră că triodele sunt opera celui din urmă, nu ale lui Iosif Studitul<sup>19</sup>. Multe stihiri se repetă literalmente, iar altele sunt prezente într-o formă modificată în canoanele Imnografului. El mai afirmă că Iosif Imnograful, asemenea lui Teodor, are un ciclu de triode și pentru Cincizecime. Până la Înălțare folosește Θεοτοκίον speciale, iar de Vineri după Înălțare preia o serie de Θεοτοκίον din triodele Postului Mare „ale lui Iosif”. Apoi, Karabinov concluzionează spunând că autorul cântărilor care au în Triodul tipărit numele „ale lui Iosif” trebuie considerate ca fiind ale Sfântului Iosif Imnograful. Faptul că Iosif a compus ceea ce era prezent deja în cult, depășind astfel regula obișnuită de a umple „spațiile libere”, adică de a compune ceea ce nu există deja, nu este o noutate. Andrei Criteanul a compus triode pentru Săptămâna Patimilor, iar mai apoi Ioan Damaschin și Cosma Melodul au făcut același lucru<sup>20</sup>. Așadar, Iosif Imnograful nu a văzut nicio piedică pentru a compune imne analoge lucrărilor Sfântului Teodor Studitul<sup>21</sup>. Pe lângă dubla serie de triode ale Patruzecimii, dintre care numai o serie a intrat în Triodul tipărit, Iosif Imnograful a mai compus triodele perioadei pascale, acrostihuite<sup>22</sup>. Karabinov ne informează că Iosif, la fel ca și Teodor, a compus șase canoane pentru Săptămâna Paștilor, ce au rămas doar în manuscrise<sup>23</sup>.

Pr. Vladimir Rybakov vine să întărească opinia lui Karabinov, aducând argumente de ordin lingvistic, hermeneutic și paleografic. Una dintre cele mai importante idei

<sup>17</sup> I.A. KARABINOV, *Постная Триодь...*, pp. 149-152.

<sup>18</sup> I.A. KARABINOV, *Постная Триодь...*, pp. 135-137. Noi nu am găsit în bazele de date pe care le-am cercetat acest manuscris. E posibil să fie o eroare de tipar referitoare la numărul lui: 294-298 în loc de 294-928.

<sup>19</sup> Lucru contestat de M. SGANDURRA, *Per la storia...*, p. 53., care nu a găsit asemenea potriviri.

<sup>20</sup> Triodele Sf. Andrei, care sunt cântate în prezent la Pavcerniță, sunt prezente în manuscrisul RAIK 109 (sec. IX) la Utrenia slujbelor din Săptămâna Mare, alături de triodele lui Cosma, dovadă a unei etape intermediare. Inițial, triodele lui Andrei Criteanul erau cântate la Utrenie, apoi au coexistat o vreme cu cele ale lui Cosma și apoi au fost transferate la Pavcerniță, rămânând la Utrenie doar cele ale lui Cosma. Cf. Vladimir VASILIK, К вопросу о значении и составе Триоди IX В. (Раик 109), Ежегодная Богословская Конференция Православного Свято-Тихоновского Богословского Института. Материалы 1998 г., Православный Свято-Тихоновский Богословский Институт, Moscova, 1998, pp. 50-51.

<sup>21</sup> I.A. KARABINOV, *Постная Триодь...*, pp. 135-137.

<sup>22</sup> I.A. KARABINOV, *Постная Триодь...*, p. 150.

<sup>23</sup> Pentru incipiturile acestor canoane, v. I.A. KARABINOV, *Постная Триодь...*, p. 153.

ale sale este principiul acrostihuirii<sup>24</sup>. Imnografilor studii și-au fixat cel mai adesea numele în stihirile Θεοτοκίον ale întregului canon. Însă Iosif se abate de la această tradiție și lasă acrostihul numai la odele a opta și a noua. Peste 400 de canoane urmează această regulă. Ținând cont de faptul că în perioada siciliană a lui Iosif canoanele erau formate din opt ode, iar multe dintre canoanele lui Iosif din Triod au nouă ode, care nu se regăsesc în edițiile grecești și slavonești ale Triodului, precum și de specificul acrostihului, el contestă participarea lui Iosif al Tesalonicului la compoziția triodelor. De asemenea, frații studii ar fi trebuit să scrie în stiluri apropiate, ceea ce nu s-a întâmplat. Triodele și tetraodele lui Teodor conțin tropare treimice, după modelul Sfântului Andrei Critianul. Nu însă și cele inscripționate cu numele lui Iosif<sup>25</sup>.

În general, atribuirea auctorială a triodelor și ale altor canoane din Penticostar lui Iosif Imnograful se bazează pe autoritatea acestuia și pe geniul său imnografic. El a reușit poate în modul cel mai adecvat să compună troparele în acord cu legile izosilabismului și omotoniei. Opera sa la Triod-Penticostar este mai extinsă decât cea a lui Teodor: pe lângă canoanele din prima săptămână din Post până în Sâmbăta dinaintea Duminicii Tuturor Sfinților, acesta a mai compus un rând de triode pentru perioada Postului, neacrostihuite, care nu au intrat în Triod. El pare să fi împrumutat de la Sfântul Teodor planul general al Triodului<sup>26</sup>.

Același lucru îl afirmă și Makarie Simonopetrul, care însă nu tranșează clar problema. Însă precizarea sa este importantă. În secolul XI, Iosif

„pare să fi fost asimilat fratelui Sfântului Teodor devenit arhiepiscop al Tesalonicului, dar acest lucru este curios, dat fiind că în Triodul tipărit, ca și în tradiția manuscrisă, nu ne-au rămas decât foarte puține compoziții ale acestuia. E posibil ca el să fi fost considerat drept unul dintre principalii autori ai Triodului din pricina înruderii sale cu Sfântul Teodor sau prin confuzie cu Iosif Sicilianul, numit și Imnograful, cu atât mai mult cu cât Iosif Sicilianul a fost și el monah la Studios. Dintre toți imnografilor bizantini el e cu siguranță cel mai fecund. [...] Opera sa e mai degrabă a unui continuator fidel și de mare talent al unei tradiții solid stabilite, decât cea a unui inovator. [...] În Triod (și în Penticostar, *n.n.*), stihirile și canoanele lui Iosif constituie o serie completă care o dublează pe cea a lui Teodor”<sup>27</sup>.

Tomadaki i-a dedicat o teză lui Iosif Imnograful și a ajuns la concluzia, în temeiul analizei stilistice și formale, că acestuia îi aparțin cea mai mare parte a canoanelor în cinstea sfinților din Minei<sup>28</sup> și toate canoanele din Paracletic ale căror acrostih (alfabe-

<sup>24</sup> Acrostihul este un fel de cadru care ține împreună expresia verbală a canonului. Totodată, este un autograf al scriitorului, care mărturisește autenticitatea operei, o protejează de daune, de distorsiuni deliberate, în special în epocile eretice și face posibilă determinarea modificărilor cantitative și calitative.

<sup>25</sup> Gheorghe BITBUNOV, „Триодъ постная: Первые триодные сборники и их генезис. Часть 2. Триодъ святого Иосифа Песнописца”, <<https://pravoslavie.ru/34131.html>>, 4 iunie 2021.

<sup>26</sup> G. BITBUNOV, „Триодъ постная...”.

<sup>27</sup> Makarios SIMONOPETRUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, trad. de: Diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2000, p. 25.

<sup>28</sup> Pentru caracteristicile canoanelor și acrostihului lui Iosif Imnograful, v. și Enrica FOLLIERI, „Un canone di Giuseppe Innografo, per S. Fantino « il vecchio » di Tauriana”, în: *Revue des études byzan-*

tic sau nu) este format din primele litere ale tuturor troparelor canonului, având la fi-nal numele „Ιωσήφ” (inițialele troparelor cântării a noua)<sup>29</sup>. Lui Iosif al Tesalonicului (Studitul), care a compus puține canoane complete, îi aparțin canoanele din Triod și Penticostar care au doar la cântarea a noua acrostihul Ιωσήφ<sup>30</sup>.

Toate aceste cercetări și propuneri au fost reconsiderate de către cercetătorii mai noi. Arhiepiscopul Job Getcha afirmă că triodele Penticostarului, care în prezent se citește la Pavcerniță și se află într-un appendice al Penticostarului slavon (și românesc, *n.n.*), ele lipsind din ediția grecească, sunt ale lui Iosif Studitul<sup>31</sup>.

Cea mai recentă analiză asupra auctorității triodelor Penticostarului a realizat-o Mariafrancesca Sgandurra, într-o teză de doctorat nepublicată încă<sup>32</sup>. Multe dintre argumentele aduse de predecesorii săi pot fi interpretate diferit. Spre exemplu, ada-osul lui Xantopol, chiar dacă este din secolul XIV, trebuie luat în considerare pen-tru că exprimă vocea tradiției. El explică mai clar de ce frații studii sunt considerați autorii principali ai Triodului. În Sinaxarul său la Triod și Penticostar afirmă că frații Iosif și Teodor, imitând pe Cosma de Maiuma, au îmbogățit perioada Postului cu propriile cicluri de triode<sup>33</sup>.

Chiar dacă mențiunea lui Xantopol nu o arată explicit, referirea auctorială la frații studii poate fi extinsă și perioadei Pascale<sup>34</sup>. Două manuscrise de la Grottaferrata, din secolele XI-XII, *Vat. Gr. 771* și *Crypt. Δ. β. II*, încurajează această aserțiune, de vreme ce atunci când prezintă cele două rânduri de triode atribuite lui Iosif, unul cu acrostih, altul fără, se referă explicit la un singur autor al triodelor perioadei Cincizecimii<sup>35</sup>. Nu

---

*tines*, 19 (1961), p. 132.

<sup>29</sup> Nu sunt ale lui canoanele care au acrostihul Ιωσήφ la Theotokia.

<sup>30</sup> E. TOMADAKI, Ιωσήφ ὁ Ὑμνογράφος..., pp. 82–93; D. STIERNON, „La vie...”, p. 244.

<sup>31</sup> În tradiția studită, acestea se cântau la Utrenie. Dar odată cu răspândirea tipiconului savait, începând cu sec. XIV, aceste canoane de origine studită au fost încorporate în tipiconul savait și trecute la Pavcerniță, așa cum s-a întâmplat și cu triodele lui Andrei Criteanul din Săptămâna Mare, cf. Job GETCHA, *Le typikon décrypté. Manuel de liturgie byzantine*, coll. *Liturgie* 18, Cerf, Paris, 2009, pp. 272–273. Însuși cardinalul Pitra, după ce a analizat cu atenție problema, a atribuit lui Iosif Studitul canoanele triode care fuseseră mai întâi atribuite lui Iosif Imnograful. Cf. Jean Baptiste PITRA, *Analecta Sacra spicilegio Solesmensi parata. I*, A. Jouby et Roger Bibliopolis, Parisiis, 1876, p. XLIII.

<sup>32</sup> Îi mulțumesc pe această cale doamnei profesoare pentru bunăvoința de a-mi pune la dispoziție teza domniei sale, în care sunt descrise în amănunt cele mai vechi manuscrise ale Penticostarului.

<sup>33</sup> Nichifor-Calist XANTOPOL, Συναξάρια εἰς τὰς Ἐπισήμους εορτάς, τοῦ Τριωδίου, καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, Παρά Ἰωάννη Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανώ, Venetia, 1650, p. 1. Pentru textul în greacă și traducere italiană, v. și M. SGANDURRA, *Per la storia...*, p. 50, cf. ms. Vat. gr. 769, un Triod-Penticostar din sec. XIV-XV, ff. 5r-6r.

<sup>34</sup> Wilhelm von CHRIST, Matthaios K. PARANIKAS (eds.), *Anthologia graeca carminum christianorum*, B.G. Teubneri, Lipsiae, 1871, p. XLVIII. Cel mai probabil Xantopol nu a menționat-o deoarece, odată cu răspândirea Tipiconului neo-savait, triodele Penticostarului și-au pierdut din importanță, fiind alocate Pavcerniței.

<sup>35</sup> Cf. lui Tomadaki, am fi tentați să atribuim triodele cu acrostih Imnografului, iar cele fără acros-tih Studitului. Dar titlurile manuscriselor descurajează acest lucru, menționând un singur Iosif: Vat. gr. 771, f. 32v: Τριώδια σὺν θεῷ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τέσσαρα. Δύο τοῦ ὁσίου Ἰωσήφ, καὶ

putem ști însă, de aici, la care Iosif face referire. Însă argumentul doamnei Sgandurra este unul mai mult logic: dacă imnografii au pornit din centrul anului liturgic și au încercat să umple „spațiile libere”, este de înțeles ca Iosif Studitul, care a trăit cu jumătate de secol înainte de Iosif Imnograf, să fi compus triodele în cauză. El nu le putea compune numai pe cele dintre Înălțare și Duminica Tuturor Sfinților, așa cum indică Tomadaki, lăsând spațiul liber până la Înălțare, cu atât mai mult cu cât fratele său a compus un ciclu complet pentru întreaga perioadă pascală<sup>36</sup>. Probabil auctoritatea lui Iosif asupra canoanelor zilelor de rând ale Octoihului a făcut să-i fie atribuite triodele Penticostarului. De altfel, oricât de mare ar fi talentul și capacitatea sa creatoare, e greu de acceptat ca el să fi compus canoane pentru întregul ciclu mobil, alături de numeroase canoane din Minei. Ar fi o prea mare diferență față de nu mai puțin renumiții imnografi studii<sup>37</sup>. Însăși suprapunerea numelor lui Iosif și Teodor ar trebuie să ne conducă la concluzia că e vorba de cei doi frați, nu de două persoane care au trăit în perioade diferite.

De notat că și ieromonahul Filippo Vitali, de la Grottaferrata, atribuie autoritatea canoanelor triode din luna de după Antipascha până în vinerea dinaintea Duminicii Tuturor Sfinților, fraților Teodor și Iosif Studii<sup>38</sup>.

Bertonière punctează foarte bine faptul că primul Triod a fost o colecție de imne studite pentru Post. Numele însuși al Triodului, care e legat de canonul cu trei ode, și deasa indicație în manuscrise asupra lui Teodor și Iosif ca autori, duc la concluzia existenței unei colecții de canoane triode care acopereau atât perioada Patruzecimii, cât și pe cea a Cincizecimii<sup>39</sup>.

Am fi tentați, totuși, să încheiem aici dezbaterea, dacă nu am fi dat peste două Trioduri grecești păstrate în Biblioteca Națională a Rusiei: *RNB Sin. gr.* 8<sup>40</sup> și *RAIK* 109<sup>41</sup>.

Primul este poate cel mai vechi Triod grecesc cunoscut (secolele VII-VIII)<sup>42</sup> și cuprinde o parte din triodele Postului Mare care se regăsesc mai târziu sub numele lui

---

ἐν τοῦ μακαρίου Κλήμεντος, καὶ ἑτερον τοῦ μεγάλου Θεοδώρου; Crypt. Δ. β. II, f. 57r: Τριῶδια σὺν θεῷ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς τρία. Δύο τοῦ Ἰωσήφ καὶ ἑτερον τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τοῦ Στυδίτου. Cf. M. SGANDURRA, *Per la storia...*, pp. 51-52.

<sup>36</sup> Noi ne întrebăm, totuși, de ce a simțit nevoia Iosif Studitul să compună aceeași categorie de cântări pe care o compusese fratele său, Teodor?

<sup>37</sup> M. SGANDURRA, *Per la storia...*, p. 53. Însă ideea că Iosif Imnograf nu ar fi avut rost să compună încă un rând de canoane pe lângă cele ale lui Teodor deja existente este infirmată de exemplul triodelor Săptămânii Mari ale lui Andrei Critianul și Cosma Melodul.

<sup>38</sup> Filippo VITALI (ed.), Πεντηκοστήριον, Rome, 1738, p. 1 (la finalul Penticostarului).

<sup>39</sup> G. BERTONIERE, *The Sundays of Lent in the Triodion: The Sundays without a Commemoration*, coll. *Orientalia Christiana Analecta* 253, Roma, 1997, pp. 141-142.

<sup>40</sup> V. VASILIK, „О древнейшем фрагменте Триоди”, în: Византийский временник, 86 (2002), pp. 93-102.

<sup>41</sup> V. VASILIK, К вопросу о значении..., pp. 49-51.

<sup>42</sup> A fost descoperit de K. Tischendorf în 1844, în timpul vizitei sale la mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai. Ulterior, a fost donat la Biblioteca Națională a Rusiei. Acest manuscris arată că Triodul, ca

Iosif. Cum niciunul dintre cei doi Iosif disputați mai sus nu a trăit în vremea și în locul compilării acestui manuscris, situația se schimbă total.

*RAIK* 109 (secolul IX) conține triodele lui Iosif și pentru perioada pascală. Așadar, o concluzie pertinentă ar fi că, pe lângă cei doi imnografi renumiți, a mai existat un Iosif care a compus cel puțin o parte dintre triodele și tetraodele perioadei Patruzecimii și Cincizecimii, cel mai probabil între anii 628-639<sup>43</sup>, acesta fiind contemporan cu Patriarhul Sofronie al Ierusalimului. Argumentele sunt de ordin istoric, logic și filologic. Moștenirea lui Iosif Imnograful este enormă (aprox. o mie de canoane) și e greu să ne imaginăm că o singură persoană ar putea crea atât de mult și de variat, în stil și conținut. Tetraodele din Sâmbăta Acatistului sunt alăturate astăzi Canonului complet al Născătoarei de Dumnezeu, alcătuit cert de Iosif Imnograful, după cum atestă acrostihul. De ce ar fi compus el încă un canon, atât de diferit, pentru aceeași zi? Este clar că triodele și tetraodele au fost compuse pentru un mediu neconstantinopolitan, mai precis ierusalimitean, iar canonul Sâmbetei Acatistului pentru creștinii din capitala Imperiului<sup>44</sup>.

Înțelegem astfel că evoluția imnografiei bizantine este mult mai complexă decât se crede și că melanjul dintre Ierusalim și Constantinopol a însemnat o continuitate și o fidelitate mult mai mare, decât o reformă studită făcută grosso-modo. La fel ca în cazul imnelor Învierii din Octoih, care existau înainte de Sfântul Ioan Damaschin, și pe care acesta le-a reorganizat, completat sau înlocuit, tot așa triodele și tetraodele Triodului și Penticostarului existau încă din secolul VII<sup>45</sup>. Iosif Studitul sau Iosif Imnograful le-au cunoscut, și le-au completat sau înlocuit. Rămâne incert care dintre ei a făcut acest lucru. O analiză stilistică a triodelor nădăjduim că va aduce mai multă lumină în acest caz<sup>46</sup>. Până atunci, noi considerăm ca fiind mai logică, mai firească și mai clară, atribuirea lor lui Iosif Studitul.

Rămâne de stabilit auctoritatea celorlalte compoziții care poartă numele lui Iosif. În Penticostarul românesc, canoanele Duminicilor Slăbănogului, Samarinenței și Orbului și al doilea canon al Înălțării sunt puse pe seama lui Iosif al Tesalonicului. Tradiția rusească, prin Filaret al Cernigovului și Karabinov, le atribuie lui Iosif Imnograful. Dar aceasta necesită un studiu aparte.

---

și carte liturgică, nu este o creație a monahismului studit, ci a fost creat în Palestina și doar ulterior a fost completat și extins de Teodor Studitul și ucenicii săi.

<sup>43</sup> V. VASILIK, „О древнейшем фрагменте Триоди...”, p. 102.

<sup>44</sup> Prezența expresiei τὴν σὴν Πόλιν Θεοτόκε („orașul Tău, Maica Domnului”) trimite în mod evident la Constantinopol.

<sup>45</sup> Cel puțin în parte, căci manuscrisele în cauză nu s-au păstrat integral.

<sup>46</sup> M. SGANDURRA, *Per la storia...*, p. 55.